

A JEZSUITA ISKOLÁKBAN VÉGZETT DIÁKOK ÉS KARRIERLEHETŐSÉGEIK A MAGYAR KIRÁLYSÁG 17. SZÁZADI FŐVÁROSÁBAN

FREDERIK FEDERMAYER

GRADUATES OF JESUIT SCHOOLS AND THEIR CAREER OPPORTUNITIES IN THE HUNGARIAN CAPITAL DURING THE 17TH CENTURY

The paper examines the first graduates of Jesuit grammar schools and in particular of the University of Trnava, who began to settle in the Hungarian capital, Pressburg, after 1635. The author identifies eight types of career possibilities, which he describes in detail in separate subchapters, as ways of employment in the following areas: 1. royal offices; 2. the offices of the highest state dignitaries and judges; 3. the administration of the royal courts; 4. the chapter of Pressburg as a place of authentication (*locus credibilis*); 5. in the service of the Catholic Church in Pressburg; 6. in the service of the Pálffy Lord Lieutenants and in the administration of the county of Pressburg; 7. in the service of the city of Pressburg and in its administrative offices; 8. the liberal professions (lawyers or doctors, for instance). The paper explores each of these career options through several examples of Pressburg men of education – graduates of Jesuit schools.

Keywords: Capital city of Hungarian Kingdom, graduates of Jesuit schools career

A jezsuita iskolahálózat sikeres kiépítése – különösen a Zágrábban, Nagyszombatban, Pozsonyban és Győrben alapított gimnáziumok –, illetve a nagyszombati egyetem életre hívása (1635), a magyar jezsuiták ezekre az intézményekre épülő oktató- és hittérítő tevékenysége a magyarországi társadalom mélyreható átalakulását hozta magával a kora újkorban. Ez a változás hosszan tartó folyamat volt, amely elsősorban az ezekben az iskolákban végzett diákok társadalmi érvényesülésével függött össze. Amikor Pázmány Péter bíboros megalapította a nagyszombati egyetemet (amely kezdetben még csak teológiai és filozófiai fakultással rendelkezett), az intézmény elsődleges feladatát a magyar katolikus egyház támogatásában, személyi megújításában, valamint a királyságban ekkor meginduló rekatolizáció tudományos háttérének biztosításában látta.¹ Ebben a szándékában

Frederik Federmayer, Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava. This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-16-0383.

¹ Vendelín Jankovič: Založenie Trnavskej univerzity. *Slovenská archivistika* 23 (1988) 61.; István Bitskey: Peter Pázmány – Mäzen des katholischen Unterrichtswesens im Königreich Ungarn. In: *Die Tyrnauer Universität im Licht der Geschichte*. Hrsg. Alžbeta Hološová et al. Kraków–Trnava, 2012. 170–171.

a prioritást a nagyszámú tanult klerikus képzése jelentette, ám a bíboros tudatosította azt is, hogy az országnak sürgősen szüksége van hazai katolikus hivatalnokokra.² Meglátása szerint a legfőbb királyi és a kisebb regionális hivatalokat is művelt személyiségekkel kellene megtölteni. Olyanokkal, akik hűek lennének a bécsi uralkodói udvarhoz, támogatnák a rekatolizációs politikát, ugyanakkor az ellenállást tanúsító, nagyszámú protészta nemesség ellensúlyává is válnának. Az ilyen tisztviselők megfelelő számú képzését és utánpótlását csak egy hazai egyetem képes biztosítani.

Hangsúlyozandó, hogy a jezsuiták tandíjmentesen látogatható iskoláinak köszönhetően a magasabb műveltség és az iskolázottsággal összefüggésben álló hivatali érvényesülés a magyar társadalom lényegesen szélesebb körei számára vált elérhetővé, így nagyobb számban polgár- és jobbágy származásúak számára is.³ Jóllehet ezekben az iskolákban végzett nem nemesi rangú hallgatók csak alacsonyabb hivatalokhoz jutottak, ám a magasabb pozíciókhoz is elegendő képzettségük révén feletteseik gyakran ajánlották őket nemesítésre (nemesi státusz nélkül nem tölthettek be jelentősebb tisztségeket). Sok fiatal nem nemesi származású értelmiségit a nagyszombati egyetemen folytatott tanulmánya segítette hozzá a nemesség megszerzéséhez. Ezt a rangot általában családtagjaikra is ki tudták terjeszteni.⁴

A pozsonyi és nagyszombati gimnázium anyakönyveiben található bejegyzések adatai alapján tudjuk, hogy hozzávetőlegesen milyen életkorban hagyták el a diákok iskoláikat és kezdték meg pályafutásukat. Ismert például, hogy 1643-ban Nagyszombatban a legfelső, *rhetorica* osztályban a diákok 15–29, a pozsonyi gimnáziumban pedig 1650 és 1652 között a rétorok 15–25 évesek voltak.⁵ A gimnazisták egy része egyetemen képezte tovább magát, de a diákok mintegy fele beérte a gimnáziumi műveltség megszerzésével, ugyanis ez is elegendő volt a legtöbb hivatali pozíció eléréséhez.⁶ A frissen végzett diákok első, hivatali állásukat így gyakran 20 év körüli életkorban szerezték meg.

² Vendelín Jankovič: Trnavská univerzita 1635–1777. In: *Dejiny Trnavskej univerzity 1635–1777, 1992 – 2010*. Ed. Jozef Šimončič – Alžbeta Hološová. Trnava, 2010. 27.

³ A hallgatókkal kapcsolatos alapvető statisztikai adatokról lásd László Szögi: *Zusammensetzung der Studenten an der Tyrnauer Universität (1635–1777)*. In: *Die Tyrnauer Universität*, 236–244.

⁴ Például Szécsényi Bacza János 1638-ban fejezte be tanulmányait, és 1647-ben lett nemesítve (a továbbiakban: „végzés éve/nemesítés”). Hasonló a helyzet más egykori hallgatókkal is, mint muraközi Beliczay György (1639/1642), szakolcai Csithe János (1643/1650), Turóc megyei Kossik János (1639/1641), holicai Janicskovich Ádám (1644/1646), Zala megyei Tenturich István (1650/1659), Pozsony megyei Izakovich György (1638/1652), Bebery Gergely (1637/1638), szepesi Krivácsy Mátyás (1649/1669) és bizonyára mások is idesorolhatóak. *Matricula universitatis Tyrnaviensis 1635–1701*. Szerk. Zsoldos Attila. Bp., 1990. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 11) 5., 10., 15., 19., 32., 33., 38., 43., 54., 56., 58., 60., 65. Frederik Federmayer: *Uplatnenie prvých študentov Trnavskej univerzity v uhorskej spoločnosti (1635/36–1651/52)*. Bratislava, 2002. (Doktori disszertáció) 84–96.

⁵ Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom, Batthyány gyűjtemény. Cat. IX. Literaria, Tit. I. – f. Matrica gymnasii Posoniensis (= FK Esztergom, MGP); Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom, Batthyány gyűjtemény, *Matricula tum Academiae Tyrnaviensis ab anno 1616 ad 1693*, Batthyány gyűjtemény, sign. – Cat. IX. Literaria, Tit. I. – d. (= FK Esztergom, MAT).

⁶ Az 1635–1636-os tanévben, a nagyszombati gimnáziumban 71 rétor tanult, akik közül 23 iratkozott be az egyetemre a következő évben, később pedig további 12. Az 1638–1639-es tanévben az arány 50-20-9 volt. Federmayer: *Uplatnenie*, 23.

Az első jezsuita iskolákban végzett hallgatók a 17. század második és harmadik harmadában általában csak hazájukban tudtak állást szerezni. Az országot akkor rendkívül bonyolult helyzet jellemezte: politikai és vallási megosztottság uralkodott, rendi háborúk sújtották, s a Magyar Királyság területeinek nagy része még mindig az Oszmán Birodalom megszállása alatt állt. Ezek a tényezők a diákok pályafutását jelentősen meghatározták, így nem tudtak érvényesülni a társadalmi élet minden területén. A karrier szempontjából az egyik legfontosabb lehetőség továbbra is az ország fővárosában való alkalmazás maradt, ami általában a korabeli pozsonyi értelmiség számára állami hivatalvállalást jelentett. A magyar „metropolisz” ebben az időben megmenekült a jelentősebb háborús konfliktusoktól, ezért itt a központi királyi igazgatás zavartalanul működhetett. Ennek ellenére a 16. és 17. századi Pozsony nem említhető egy lapon a többi királyi nagyvárossal, Béccsel, Prágával vagy Krakkóval. A várost ugyan az országgyűlés 1536-ban ideiglenes fővárossá nyilvánította, itt koronázták az uralkodókat, ülésezett az országgyűlés, székeltek a központi hivatalok és ültek össze a királyi bíróságok, azonban a legfontosabb tényező hiányzott: az uralkodónak és udvarának tartós jelenléte.⁷ Pozsonyban nem jött létre hagyományos értelemben vett udvari környezet, amely a kora újkorban általában az uralkodói udvartartásban és a kormányzati szervezetben való karrierépítés színtere volt. A magyar főváros így a közeli császárváros árnyékában maradt, ezért az értelmiségieknek csupán korlátozott, a hazai környezetre kiterjedő karrierlehetőségeket kínált.

A következő fejezetekben megpróbálunk rámutatni a pozsonyi, tehát a magyar fővárosi karrierlehetőségekre a jezsuita gimnáziumok, de főként a nagyszombati egyetem megalapítását követő évtizedekben. Ezeket igyekszünk olyan diákok példájával alátámasztani, akik később pozsonyi hivatalnokok és tisztségviselők lettek. Terjedelmi okok miatt nem áll módunkban közelebbről bemutatni tevékenységüket és jogkörüket az egyes hivatalokban és posztokon, sem aprólékosan ismertetni családjaikat és birtokviszonyaikat a fővárosban, azonban ezzel kapcsolatban hivatkozni fogunk a korábbi genealógiai és biográfiai munkákra.⁸

⁷ Pozsony centrális szerepköréről lásd H. Németh István tanulmányát e folyóirat számában!

⁸ Néhány a 17. századi pozsonyi karrierhivatalnokok életrajzát és családjaik genealógiáját feldolgozó munkák közül: Frederik Federmayer: *Bornemiszovské hroby v Dóme sv. Martina. Genealogická štúdia k identifikácii pochovaných. Zborník Múzea mesta Bratislavy* 19 (2007) 51–76.; Uő: Nováki Andreásich Mátyás. A győri káptalan jegyzőjének életútja. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2011. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források 13) 119–126.; Uő: Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In: *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*. Ed. Frederik Federmayer. Martin, 2012. 29–77.; Uő: Arkierový dom na Panskej 26. Rezidencia kráľovských úradníkov (archontologická identifikácia majiteľov domu v pomoháčskom období). *Zborník Múzea mesta Bratislavy* 25 (2013) 55–74.; Uő: Lukáš Ecker ml. (†1643) uhorský kráľovský úradník a jeho pečate. *Historica. Zborník FfF UK* 48 (2014) 38–66.; Balázs Csiba – Frederik Federmayer – Robert Nagy: Komorský radca Lukáš Vattay, richtár Štefan Vattay, ich rodina v Prešporku a stredovekí predkovia na Žitnom ostrove. *WOCH* 3 (2015) 16–49.

Érvényesülés a királyi hivatalokban

A tanulmány ugyan a pozsonyi karrierlehetőségekkel foglalkozik, de szót kell ejtenünk a császári Bécsről is. Az itt székelő Magyar Udvari Kancellária a kora újkorban a királyság legjelentősebb hivatala volt, amely közvetlen kapcsolatot biztosított az uralkodóval és annak bécsi udvarával. A kancellária a 17. században vált fokozatosan a legtöbb magyar hivatal felettes szervévé.⁹ A 17. század közepén a kancellária élén, a királyi udvari kancellári poszton két jelentős magyar katolikus főpap, Lippay György (†1666, kancellár 1635–1642) és Szelepcsényi György (†1685, kancellár 1644–1666), későbbi esztergomi érsekek, egyúttal a királyság főkancellárjai álltak.¹⁰ Mindketten aktívan támogatták a magyar – elsősorban a nagyszombati egyetemen tanult és a pályafutásuk kezdetén álló – jezsuitákat és azok oktatótevékenységét. Politikai súlyuknak köszönhetően befolyást tudtak gyakorolni szinte az ország összes királyi hivatalának az összetételére. Ez természetesen a kancelláriára is vonatkozott. Nem meglepő, hogy Szelepcsényi érsek idején hagyománynyá vált a hazai egyetemen végzettenek udvari kancellárként a királyi kancellária élére állítani. A kancellári tisztségben 1666 után Szegedy Lénárt Ferenc (hivatalban 1666–1669), Pálffy Tamás (1669–1679), Gubasóczy János (1679–1686) és Korompay Péter (1686–1690) követték, akik valamennyien a nagyszombati egyetemen is tanultak.¹¹

A nagyszombati jezsuita tanárok egykori diákjait ebben az időben a királyi kancellária hivatalnokai között is megtaláljuk. Megemlíthetjük például a Nyitra megyéből származó tardi Lászlóffy Pál nemest (†1647), aki 1629-ben fejezte be tanulmányait a nagyszombati gimnáziumban, majd a bécsi egyetemen tanult tovább, és csaknem egy évtizeddel később már a királyi kancellária irattárnoka, levéltárnoka és pecsétőre volt.¹² Lászlóffy halála után a poszton a lipthói Fejérpataky Rafael (†1658 után) követte, aki ugyancsak Nagyszombatban tanult az akkor megalapított egyetemen.¹³ Tanulmányai befejezése után röviddel ugyanott állt munkába, ahol városi jogi tanácsadóként (1642) működött. Itt épített ki kapcsolatokat az érseki udvarral, amelyek azután lehetővé tették számára,

⁹ Legújabbban a Magyar Udvari Kancelláriáról és kora újkori hivatalairól lásd István Fazekas: *Die Ungarische Hofkanzlei und der habsburgische Hof (1527–1690)*. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*. Hrsg. Anna Fundárková – István Fazekas. Wien, 2013. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 8) 103–124.; István Fazekas: *Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526–1690)*. In: *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history*. Ed. Gábor Béli – Diana Duchoňová – Anna Fundárková. Pécs, 2011. 321–331.

¹⁰ Fallenbüchl Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Bp., 2002. 178., 307–308.; Uő: *Magyarország főméltóságai*. Bp., 1988. 98–99.

¹¹ Szegedy 1647–1650, Pálffy 1639–1641 között, Gubasóczy 1641-ben, Korompay pedig 1644-ben tanult a nagyszombati egyetemen. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 20., 25., 27., 46., 51., 64., 68.

¹² 1629-ben a rétorok osztályába iratkozott be (*Paulus Laszloffy Ungarus de Tard*). FK Esztergom, MAT; *Die Matricula der Universität Wien IV. (1579 – 1659)*. Hrsg. Franz Gall. Wien, 1961. 142.; Koltai András: A Lászlóffy-kódex újkori tulajdonosairól. *Magyar Könyvszemle* 124 (2008) 93–110.; Slovenský národný archív, Hodonovné miesto Bratislavská kapitula [Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára (= SNA, HMBK)], Protocollum (= prot.) 38., pag. 332., 416.

¹³ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 16. 1638-ban az egyetem logika évfolyamán tanult (*Raphael Feierpataky Nobilis Slavus Liptoviensis*).

hogy Bécsben vállaljon hivatali állást. 1647 után irattárnok, levéltárnok és pecsétőr lett, e minőségében 1653-ban a kancellária *vicesecretarius*ának nevezték ki.¹⁴

A későbbi tekintélyes kancelláriai hivatalnokok közül mindenképpen említést kell tennünk a hosszú ideig titkárként tevékenykedő Maholányi Jánosról (†1699), aki a 17. század utolsó negyedében jelentős szerepet játszott a magyar politikában és akit I. Lipót 1690-ben bárói rangra emelt. Útját a kancelláriába pártfogója, Szelepcsényi érsek egyengette, akinek birtokait Maholányi még fiatalkorában igazgatta, emellett rokoni viszony is fűzte az érsekhez.¹⁵ Maholányi szintén jezsuita tanítvány volt, 1650 és 1652 között tanult a pozsonyi gimnáziumban.¹⁶

A jezsuita iskolákban végzett hallgatók számára a legmagasabb királyi hivatali karrierlehetőségeket Bécs mellett leginkább a magyar főváros, Pozsony kínálta. A 17. század során a legjelentősebb királyi hivatal a pozsonyi székhelyű Magyar Kamara volt, amely a királyi birtokokat kezelte és a királyság gazdaságával, pénz- és adóügyeivel foglalkozott, de emellett más téren is fontos jogköröket szerzett.¹⁷ A kamara nemesi és nemesített polgári családokból származó, szakképzettséggel rendelkező hivatalnokokat alkalmazott. A 17. században személyzetébe már csak katolikusok kerülhettek be, ami főként a jezsuita iskolákban végzettek számára nyitotta meg az érvényesülés kapuit.

A királyi hivatalnokok – különösen a Magyar Kamara hivatalnokai – alkották a 17. század során a pozsonyi katolikus közösség egyik pillérét. Amikor 1626-ban megnyitották a fővárosban a jezsuita kollégiumot, megalapították a Mária-társulatot is.¹⁸ 1629-ben a 49 alapító tag közül 27 – tehát több, mint a tagok fele – tisztségviselő, hivatalnok vagy alkalmazott volt a helyi királyi hivatalokban, elsősorban a Magyar Kamaránál. Pozsonyi polgár alig akadt közöttük. A társulat első rektora jelképesen Pázmány Péter bíboros (1630) lett, akit már a következő évben a kamara tanácsosa, Szombathelyi György váltott fel.¹⁹ Hangsúlyozandó, hogy mindez egy évtizeddel azelőtt történt, hogy a nagyszombati egyetem első végzősei elkezdtek beáramlani a fővárosba, és megkezdték hivatalnoki pályafutásukat. Ezek a fiatalok jelentősen megváltoztatták a helyi társadalmi elit felekezeti struktúráját, és aktívan hozzájárultak a város fokozatos rekatolizációjához.

¹⁴ SNA, HMBK, prot. 31., pag. 402., prot. 41., pag. 32., prot. 42., pag. 337.; Archivum primatiale Esztergom, Esztergom káptalan hiteleshelyi levéltára (= APE, EKHL), prot. 18., pag. 213., 328., 793.; Fallenbüchl: *Állami*, 97.

¹⁵ Szluha Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*. I–II. Bp., 2005. II. 52–53.; Fallenbüchl: *Állami*, 185.; Fazekas: *Die Ungarische Hofkanzlei*, 114., 117.; Jiří Brňovjak: *Uherská vyšší šlechta v Moravských kvaternech majestátu a slibů věrnosti od poloviny 17. do poloviny 19. století*. In: *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*. Ed. Frederik Federmayer. Martin, 2012. 217–218.

¹⁶ Az 1652. évben a gimnázium *rhetorica* osztályába járt (*Joannes Maholany Nobilis Vngarus Kistapolczanensis Catholicus annorum 16*). Még ugyanabban az évben a tanulmányait a bécsi egyetemen folytatta. FK Esztergom, MGP; *Die Matrikel*, 228.

¹⁷ Nagy István – F. Kiss Erzsébet: *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*. Bp., 1995. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai 1. Levéltári Leltárak 9) 5–23.

¹⁸ A pozsonyi jezsuita kollégium alapításáról és működéséről lásd Kádár Zsófia tanulmányát e folyóirat-számban!

¹⁹ A társulat albumának eredetijét ma a Pozsonyi Comenius Egyetem Cirill–Metód Római Katolikus Teológia Kar Egyháztörténeti Szemináriumának Könyvtárában őrzik. Sign. F XVIII, R 36, pag. 195.

Térjünk vissza a Magyar Kamara által nyújtott karrierlehetőségekhez! A hivatal a 17. században körülbelül 30-40 személyt alkalmazott, akik a kamarai tanácson kívül a kamarai kancellária különböző posztjain is érvényesülhettek, illetve a számvető hivatalban vagy más pozíciókban – futárként, ajtónállóként, gondnokként vagy fűtőként – is állást szerezhettek maguknak.²⁰ A kamarai munka rendszeresen fizetett állást jelentett, és a hivatalnokokat megfelelő társadalmi tisztelet illette meg. A 1635. évi számadások alapján például a kamarai tanácsosok éves fizetése 250–270, a főszámvetőé 232, az irattárnoké 170, a fogalmazóé 60–72 és a kamarai kancellária írnokáé 36–60 forint között mozgott.²¹ Természetesen ez csak az alapfizetés volt. A hivatalnokok tisztségükből kifolyólag mellékkeresettel is rendelkeztek, ráadásul a kamara gyakran jutalommal is ösztönözte alkalmazottait. A pozsonyi megélhetés költségei bizonyára nem érték el a császári Bécs árszínvonalát, ami lehetővé tette a szegényebb nemesi és polgári családból származóknak, hogy állásért folyamodjanak a kamarához. A legfőbb királyi hivatalokban betöltött állás rendszeres munkával járt, ezért célszerűnek bizonyult a városba való beköltözés. A legtöbb fiatal kamarai hivatalnok eleinte nem engedhette meg magának, hogy házat vásároljon Pozsonyban. Megoldásként szóba jöhetett az albérlet vagy a beházasodás egy, a városban házzal rendelkező családba. Ennek köszönhetően a 16., de főleg a 17. és 18. század során a pozsonyi polgárság és a nemesi hivatalnokok között rokoni kapcsolatok alakultak ki.²² A bécsi udvar vagy a legfőbb magyar tisztségviselők különböző adományokkal igyekeztek az ígéretes, tanult katolikusok számára vonzóbbá tenni a városba való integrációt. Például 1650-ben a nádor adományából jutott birtokhoz Pozsonyban két fiatal hivatalnok, Horváth-Kissevich György és Angarano Tamás.²³ Mindkettőjük pályafutására később még vissza fogunk térni.

A tanult magyarok körében nagy érdeklődés mutatkozott a Magyar Kamarában és az alárendelt fővárosi hivatalaiban kínálkozó állások iránt. Egy megüresedett pozícióra általában többen jelentkeztek, ezért sokat nyomott a latban az, hogy mely pályázó rendelkezett befolyásosabb pártfogóval. Egy-egy fontosabb állásért a hivatal vezetésében számos esetben versenyre keltek a királyság rendi vezetői (nádor, esztergomi érsek), valamint a legbefolyásosabb mágnás családok tagjai, amelyek közé a 17. század közepén az Esterházyak, Pálffyak, Lippayak, Zichyk és Erdődyek sorolhatók. Többen közülük a kamaraelnöki tisztséget is betöltötték.²⁴ A Magyar Kamarában állást – főként alacsonyabb pozíciókat – a kamaraigazgató és a tanácsosok is tudtak közvetíteni. A kamarai tanácsosok közé a 17. század folyamán több egykori megyei tisztségviselői (alispán, megyei jegyző) bekerült,

²⁰ Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. *Levéltári Közlemények* 39 (1968) 233–268.

²¹ SNA, Rod Pálfi – ústredný pálfiovský archív [Pálffy család központi levéltára (= ÚA-Pálffy)], A-VII., Lad. 4., fasc. 1.

²² Részletesen a fővárosi családi kapcsolatokról lásd Frederik Federmayer: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvatelstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003.

²³ Az uralkodóhoz hűtlen Taicher Ottó elkobzott vagyonát kapták meg. Később, 1675-ben I. Lipót az említett Horváth-Kissevichnek sokéves szolgálataiért újabb birtokokat adományozott a Pozsonytól nem messze fekvő Dévényújfaluban [Devínska Nová Ves]. SNA, HMBK, Capsa 2, fasc. 11, Capsa 6, fasc. 15.

²⁴ Fallenbüchl: *Magyarország főméltóságai*, 110.

akik így hivatali állásba segíthették saját rokonaikat is.²⁵ A kamarai pénztáros, akinek hivatalát gyakran városi környezetből és nemesített kereskedőcsaládból származó személy töltötte be, szintén tudott a tanult polgárok számára kamarai állást közvetíteni, amit leginkább a pozsonyiak és a nagyszombatiak voltak képesek kihasználni.²⁶

A Magyar Kamara növekvő jelentőségének és bővülő jogkörének köszönhetően a hivatal bürokratikus tevékenysége is fejlődést mutatott, ezért a 17. században egyre nagyobb mértékben alkalmazott segéd személyzetet: írnokokat, jegyzőket, irodai (segéd) írnokokat és segédszámvevőket (*coadjutorokat*). Éppen ezekbe a funkciókba került a legtöbb fiatal, gyakran azonnal a gimnázium vagy az egyetem befejezését követően. Sokan közülük az egész pályafutásuk alatt hűek maradtak a kamarához. Idesorolható Ordódy Imre (†1675) vagy Senkvicz Máttyás (†1665), akik egyszerű írnokként kezdtek dolgozni, majd fokozatosan kerültek be a hivatal vezetésébe, és jutottak el egészen a kamarai tanácsosi pozícióig.²⁷ Ők már tipikus karrierhivatalnokok voltak. Az első, a nagyszombati egyetemen végzettséget szerző hallgatók közül, aki ilyen pályát futott be, az Abaúj megyéből származó Horvát-Kissevich György (†1693).²⁸ Ő nem sokkal tanulmányai elvégzése után érkezett Pozsonyba, ahol pályafutásának alakulását nagyban segítette az, hogy benősült a kamarai tanácsos, Rakoviczky György (†1657) családjába. Szintén sokat kamatoztatott abból, hogy sógora kamaraigazgatóként a Magyar Kamara élére került. Horváth-Kissevich először a kamara első titkára lett, majd sikeres sógorának halála után követte annak nyomdokait: 1669-ben kamarai tanácsossá, 1687-ben pedig a kamara igazgatójává nevezték ki.²⁹

A Magyar Kamara hivatalnokai jelentős jogkörrel és kötelezettségekkel rendelkeztek a kamarán kívül is. Ezek a rekatolizációval és a bécsi udvar abszolutisztikus céljainak megvalósításával álltak összefüggésben. Megemlíthetjük a kamarai tanácsosok felügyelőként való kiküldését a királyi városokba, amelyekben a tanácsválasztást és a városi hivatalno-

²⁵ Például a későbbi kamarai tanácsosok, Szombathelyi György (†1636) és Márton (†1644) mosoni, Szapáry András (†1645) győri, Mórocz Farkas (†1648) pozsonyi, Ordódy Gáspár (†1642), valamint Ghillány György (†1696) trencsényi alispánok voltak. Közülük is néhányan jezsuita iskolában tanultak, például Ghillány Nagyszombatban, 1643-ban a *syntaxisták* között találjuk (*Georgius Gyllan Hungarus de Laz Nobilis*); FK Esztergom, MAT; Fallenbüchl: *Állami*, 110., 204., 304., 314–315.

²⁶ Sok kamarai pénztáros – Aichinger Mihály, Leopold Peck, Partinger Gáspár, Partinger Mihály – pozsonyi kereskedőcsaládból származott. Néhányuk pályafutását lásd Frederik Federmayer: Leopold Peck (1560–1625) kincstárnok és családja. In: *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Szerk. Czoch Gábor – Kocsis Aranka – Tóth Árpád. Pozsony, 2005. 156–200.; Uő: Gašpar Partinger (†1630). Osudy a kariéra kráľovského úradníka na prelome 16. a 17. storočia. In: *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Ed. Agáta Klimeková – Eva Augustínová. Martin, 2012. 220–236.

²⁷ Mindketten a nagyszombati gimnáziumban tanultak: Ordódy 1616-ban mint *Emericus Ordodi Nobilis Vngarus ex Comitatu (I) Tirnauiensis annorum 16*, Senkvicz 1628-ban a *rhetorica* évfolyam tanulója közé volt bejegyezve mint *Matthias Senkuiczi Senkuiczensis Croata*. FK Esztergom, MAT; Fallenbüchl: *Állami*, 219., 287.

²⁸ 1642–1644 között az egyetemen tanult. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 33–38.

²⁹ Az olmützi egyetemen végzett Rakoviczky György kamarai adminisztrátor (1653–1655) és igazgató (1653–1657) pályafutásáról részletesen lásd Frederik Federmayer: Juraj Rakovický (†1657) – riaditeľ Uhorskej komory (archontologicko-biografický profil). *Historické štúdie* 47 (2013) 89–98. Vejének, Horváth-Kissevich Györgynek a karrierjéről lásd Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. *Művészettörténeti Értesítő* 54 (2005) 319–348.

kok kinevezését ellenőrizték. Az említett kamarai hivatalnokok közül ezúttal csupán Horváth-Kissevich György igazgató e téren folytatott működésére teszünk utalást. 1690-ben a nagyszombati magisztrátusválasztás felügyeletével bízták meg, amely során a felekezeti szempont mellett a három nagyszombati náció (német, magyar és szlovák) közötti megfelelő tisztségmegosztásra is tekintettel kellett lennie.³⁰

A jezsuita iskolákban végzettek és a Magyar Kamarában álláshoz jutók nagy része nem futott be hasonlóan sikeres pályát, ezért meg kellett elégedniük a hierarchia középső rétegébe tartozó hivatalokkal. Idesorolható Krsko András (†1678 után), a Trencsén megyei Nemsóból származó szegény (kis)nemesi család tagja. 1642–1644 között tanult a nagyszombati egyetemen, majd felvételt nyert a Magyar Kamarához.³¹ Egész életében itt dolgozott, de csak a kamarai lajstromozó tisztségéig jutott, amit 1658 és 1678 között viselt.³² Hasonlóan közepes pályáívet futott be Krsko egyetemi társa, Hanula János (†1660) lipcsei nemes is.³³ Tanulmányai után Hanula is a Magyar Kamarában szerzett állást, de korán elhunyt. Halálakor fogalmazóként tevékenykedett.³⁴

Nem minden fiatal hivatalnok dolgozhatott egész élete során a kamarában. Azokat, akik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, menesztették. Másoknak személyzeti okok vagy a pozsonyi központ korlátozott számú álláslehetősége miatt a kamara vidéki hivatalaiban kínálkozott pozíció. Ezek nem voltak mindig jelentéktelen állások, sőt! A harmincadigazgatás vagy a királyi posta is kecsegtethetett jól fizető tisztségekkel, amelyek közül néhány akár társadalmi presztízzsel is bírt. Megemlíthetjük diószegi Hagom Mihály esetét, akiről tudjuk, hogy 1641 és 1643 között a nagyszombati egyetemen tanult, majd 1646-ig a Magyar Kamara írnokaként tevékenykedett.³⁵ Hagomnak 1650-ben vidéken kínáltak állást, így lett királyi harmincados az oszmán határ mentén, Nógrádban és Újvárbán (kimutathatóan 1650–1662 között viselte a tisztséget). A királyi hivatalban betöltött funkciója biztosította számára a társadalmi elismertséget a helyi nemesség körében. Hagomot később Esztergom vármegye szolgabírájává (1654–1657), majd másodalispánjává választották (1657). Pályafutása végén a magánszférába húzódott vissza, és halála előtt röviddel a Draskovich grófok csejteit birtokainak prefektusaként tevékenykedett.³⁶

A Magyar Kamarának alárendelt fontosabb regionális állami hivatalok között említhetjük a harmincadhelyeket is, amelyeket a jelentősebb kereskedelmi útvonalakon és

³⁰ H. Németh István: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. *Arrabona* 45 (2007) 2. sz. 62., 76–80.

³¹ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 33., 38., 43.

³² SNA, HMBK, prot. 41., pag. 475., prot. 46., pag. 568., 1250.; Archív mesta Bratislavy, Mesto Bratislava [Pozsony Város Levéltára, Pozsony Város (= AMB, MB)], Tanácsulési jegyzőkönyvek 2a. 11., pag. 283 p.; 2a. 13., pag. 382., 719.

³³ 1641–1643 között az egyetemen tanult, előtte pedig a nagyszombati gimnáziumban, ahol 1638-ban a *syn-taxista* évfolyamra járt (*Joannes Hannula Slavus Liptoviensis*). FK Esztergom, MAT; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 27., 32., 37.

³⁴ Fallenbüchl: *Állami*, 121.

³⁵ 1641 előtt a nagyszombati gimnáziumban tanult, ahova 1639-ben iratkozott be a *poetica* osztályba mint *Michael Hagom Hungarus Dioszegiensis*. FK Esztergom, MAT; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 27., 32., 37.

³⁶ Kántor Klára: *Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái*. I–II. 1638–1702. Esztergom, 1999. I. 148., 203., 241., 245.; SNA, HMBK, prot. 39., pag. 110., prot. 43., pag. 63., prot. 46., pag. 1100.

központokban már a középkorban felállítottak.³⁷ A vámszedésből befolyt pénz a 17. században jelentős részét képezte a királyi jövedelmek. A pozsonyi állomás és a hozzá tartozó vámszedő helyek a legfontosabbak és legjövödelmezőbbek közé tartoztak. A vizsgált időszakban ezeken a helyeken már több hivatalnok tevékenykedett. A kamara nevezte ki a harmincadszedő hely élére a főharmincadost (*supremus tricesimator*), a helyettesét (*vicegerens tricesimae*) és a harmincadellenőrt (*contrascriba*). Általában tapasztalt hivatalnokokról volt szó, akik már korábban dolgoztak a Magyar Kamarában, esetleg valamelyik kisebb harmincadhelyen. Rajtuk kívül a főharmincados két felügyelőt (*inspector tricesimae*) és egy őrt alkalmazott. Egy 1655. évi adat alapján a pozsonyi főharmincados éves fizetése 300, a harmincadellenőré 200 forintot tett ki.³⁸

Az adószedéssel kapcsolatos munka számadási és pénzügyi ismereteket követelt meg, azaz megfelelő, magasabb fokú iskolai végzettséget igényelt. A harmincadhelyek nyújtotta állások kívánatos tisztségek voltak a gimnáziumok és az egyetemek végzős növendékei számára. Megfigyelhető ez a pozsonyi állomás esetében is, amelynél már a 17. század közepétől jezsuita oktatásban részesült személyek – id. Frank János főharmincados (1654–1660), Angarano Tamás (1660–1667) és Vattay István (1667–1688)³⁹ – kaptak állást. Harmincadhivatali állásáért a nagyszombati egyetemet elvégző, zágrábi származású nemes Vecserich Ferenc is érdeklődést mutatott, aki a tanulmányai után a Magyar Kamara számvevőhivatalának alacsonyabb tisztségében dolgozott. Vecserich a pályafutása csúcsát a pozsonyi harmincadhely ellenőreként érte el.⁴⁰ Érdekes, hogy a pozsonyi harmincadellenőr tisztségének betöltésekor kendőzetlen nepotista tendenciák mutatkoztak meg. Nem számított ritkaságnak, hogy a Magyar Kamara magasabb hivatalnokainak fiai kapták meg az említett tisztséget, például 1654–1655 és 1658–1664 között Rakoviczky Ferenc és Márton, Rakoviczky György kamaraigazgató fiai, vagy 1667-től 1675-ig ifj. Frank János, id. Frank János kamarai főszámvevő fia.⁴¹ Megjegyezendő, hogy ezekben az esetekben a rokoni kapcsolatok mellett szakmailag kompetens és jezsuita iskolát végzett személyekről volt szó.⁴²

Szintén Pozsonyban székelt a Magyar Kamarával szorosan együttműködő királyi hivatalnok, a királyi jogügyigazgató (*causarum regalium director et coronae fiscalis*). 1652-től

³⁷ Fallenbüchl: *Állami*, 18–19.

³⁸ Kazimír Štefan: K vývoju colnej agendy na Slovensku v 16. a 17. storočí. *Slovenská archivistika* 11 (1976) 1. sz. 74–75.

³⁹ Például Angarano Tamás 1630–1633 között a győri jezsuita gimnáziumban tanult, Vattay István pedig 1630-tól 1632-ig a nagyszombati gimnáziumban. Fallenbüchl: *Állami*, 39., 101., 346.; Acsay Ferencz: *A győri kath. főgymnásium története 1626–1900*. Győr, 1901. 94.; Csiba–Federmayer–Nagy: *Komorský radca*, 43.

⁴⁰ Bognár Krisztina – Kiss József Mihály – Varga Júlia: *A nagyszombati egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777*. Bp., 2002. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 25) 134.; Fallenbüchl: *Állami*, 347.; SNA, HMBK, prot. 45., pag. 316., prot. 47., pag. 253.; AMB, MB, Tanácsülési jegyzőkönyvek, 2a. 13., pag. 719.; 2a. 14., pag. 1.

⁴¹ Fallenbüchl: *Állami*, 101–102., 261.

⁴² Rakoviczky Ferenc a nagyszombati gimnáziumban tanult, a matrikulában a *grammatista* osztály tanulói között olvasható a neve (*Franciscus Rakouiczky Ungarus Nobilis Tyrnaviensis*). Öccse, Rakoviczky Márton 1644–1652 között a nagyszombati és a pozsonyi gimnáziumban tanult, 1651-ben találjuk a *syntaxista* osztály tanulói között (*Martinus Rakouiczki Nobilis Vngarus Posoniensis Catholicus Annorum 17*). FK Esztergom, MAT, MGP.

1682-ig ezt a posztot Székely Majláth Miklós⁴³ töltötte be, aki azonos azzal a hallgatóval, aki 1636–1637 között a nagyszombati egyetemen tanult és az első között szerzett bölcsészdoktorátust (1638).⁴⁴

A fontosabb fővárosi királyi hivatalok közé sorolható a királyi posta is. Pozsonyban tartózkodott a királyi magyar főpostamester, amely pozíció befolyása a 17. század első felétől kezdve fokozatosan csökkent és amely hivatalt gyakorlatilag a Magyar Kamara alá rendelték, azonban a főpostamester a postaigazgatásban továbbra is önálló jogkörrel rendelkezett. A főpostamester alá nyolc fiókállomás tartozott az ország nyugati részén.⁴⁵ A posta ideiglenes vezetésével a Magyar Kamara 1664-ben, amikor az akkori postamester, Lausser Gáspár hirtelen meghalt, a hazai jezsuita iskolákban végzett Pakay Benedeket (†1675) bízta meg. Tisztségét később az uralkodó is megerősítette.⁴⁶ Benedek csallóközi katolikus nemes családból származott, és 1641-ben tanult a nagyszombati egyetemen.⁴⁷ Már felmenői is aktívan tevékenykedtek a fővárosban, különösen nagybátyja, Pakay Benedek királyi személynök.

I. Lipót uralkodása alatt, 1674-től újra megkezdte tevékenységét a pozsonyi királyi pénzverde, amelynek élén az uralkodó által kinevezett pénzverőmester (*Münzmeister*) állt. A tényleges munkát a hivatali helyettese irányította. A pénzverde jelentősége jócskán megnövekedett az Oszmán Birodalommal való háború kitörését követően, ezért 1684 és 1685-ben a hivatal élére a kamarai tanácsos Lippay György bárót (az akkor már nem élő, azonos nevű esztergomi érsek unokaöccsét) nevezték ki, aki szintén jezsuita iskolákban nevelkedett.⁴⁸

Fontos királyi hivatalok a pozsonyi vár alatt, a Duna partján is székeltek, mint a királyi hadszertár, valamint a királyi hajóhad- és hídhivatal. Egy 1635. évi adat alapján a hadszertár élén álló királyi fegyvertárnok fizetése 71 forint volt, a hajómesteré és a hídmesteré pedig 180 forint.⁴⁹ A 17. század közepétől ezeket a pozíciókat az eredetileg birodalmi származású Gössinger család tagjai töltötték be, akik Pálffy Pál főispán szolgálatába léptek és Pozsonyban telepedtek le.⁵⁰ Az oszmánokkal vívott háború alatti bonyolult időszak (1683–1699) során ezeket a császári hadak ellátása és szállítása szempontjából

⁴³ A tisztségre valószínűleg Lippay György érsek jelöltjeként került, ugyanis előtte az ő titkáráként dolgozott (1649). Fallenbüchl: *Magyarország főméltóságai*, 114.; Uő: *Állami*, 186.

⁴⁴ Jankovič: *Založenie*, 29.; Majláth Béla: A nagyszombati egyetemen kiadott doktori oklevél 1642-ből. *Turul* 37 (1899) 138–144.; Bognár–Kiss–Varga: *A nagyszombati*, 125.

⁴⁵ Alexander Varga: *Poštý a poštmajstri na Slovensku v 16. a 17. storočí. Pamiatky a múzeá* (1998) 4. sz. 9–13.

⁴⁶ Frederik Federmayer: *Lausser. Príbeh meštianskeho rodu*. Bratislava, 2016. 95–100., 111.

⁴⁷ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 27.

⁴⁸ Lippay György (†1685) 1649–1652 között a pozsonyi és a nagyszombati gimnáziumban tanult. Pozsonyban 1652-ben a *poetica* osztályban találjuk (*Georgius Lippai Liber Baro de Zombor*). FK Esztergom, MGP; Federmayer: Lippayovci, 63., 74.; Jozef Hlinka: *Bratislavská mincovňa*. Bratislava, 1982. 29., 31.

⁴⁹ SNA, ÚA–Pálffy, A–VII, Lad. 4, fasc. 1.

⁵⁰ A család 1659-ben kapott magyar nemességet. Genealógiáját és címerét lásd Frederik Federmayer: Johann Ludwig Gössinger k. u. k. Schiff- und Brücken-Oberhauptmann in Ungarn. *Adler* 24 (2007) 3. sz. 109–114.; Fallenbüchl: *Állami*, 114.; Mikó–Pálffy: A pozsonyi ferences templom, 167.

fontos funkciókat Gössinger János Lajos, majd fia, Gössinger Ferenc Antal (†1729) viselte. Kutatásaink során fény derült rá, hogy ők is hazai jezsuita oktatásban részesültek.⁵¹

Érvényesülés az országnagyok és nagybírák kancelláriáiban

A legmagasabb országos tisztségviselők és nagybírák közül csak kevesen tartózkodtak állandó jelleggel a fővárosban. A nádoroknak általában volt itt házuk, de csak akkor utaztak a városba, amikor hivataluk ideszólította őket. Más nagybírák és családjaik sem laktak Pozsonyban, inkább helyetteseik által képviseltették magukat. Csupán a királyi személynőkkel volt más a helyzet, sokuknak – például Lippay Jánosnak (†1616), Pakay Benedeknek (†1625), Oroszy Györgynek (†1665), Heölgyi Gáspárnak (†1667), Majthényi Jánosnak (†1679) vagy Maholányi Jánosnak (†1699) – a főváros volt az otthona. Ha összehasonlítanánk a magyarországi legfelsőbb bírók műveltségi szintjét, a személynőkök valószínűleg előkelő helyen végeznének. Tudjuk például, hogy báró Heölgyi Gáspár a nagyszombati jezsuitáknál tanult,⁵² pályafutása során sok olyan posztot töltött be, amelyek megkövetelték a magas képzettséget (kúriai jegyző, nádori ítélőmester, Lippay érsek birtokainak igazgatója és a királyi ítélőtábla ülnöke volt).⁵³ Báró Majthényi János személynők szintén a nagyszombati egyetemen tanult,⁵⁴ pályafutása kezdetén sok évig a nyitrai alispáni tisztséget viselte. Majthényi a fővárosba csupán a személynői funkció és a guberniumi tagság (1673–1679) megszerzése után költözött.⁵⁵

A legelőkelőbb országos méltóságok általában nem tartózkodtak a fővárosban, helyetteseik képviselték őket: az alnádor (*vicepalatinus*), az alországbíró (*viceiudex curiae regiae*) vagy a titkárai és az ítélőmesterek. Ők intézték helyettük a bírósági és a politikai adminisztrációt, az írásbeli tevékenységet, és jelentős szerepet töltöttek be az országos igazságszolgáltatásban is. Előfordult, hogy a királyi ítélőtábla ülnöki posztjára kaptak kinevezést, és az országgyűléseken is részt vettek.⁵⁶ Ezek a tisztségek szintén megfelelő képzettséget igényeltek. Az ítélőmestereknek és titkároknak bölcsészeti és jogi ismeretekkel kellett rendelkezniük, ezért e funkciókba egyetemet végzett személyek kerültek. A nagyszombati egyetem megalapítását követő időszakban a nádori tisztséget már kizá-

⁵¹ 1675–1677 között a nagyszombati egyetemen tanult, 1676-ban szerzett (*Franciscus Antonius Gössinger Nobilis Germanus Posoniensis*) bölcsész baccalaureusi fokozatot. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 205., 212., 219.; Bognár–Kiss–Varga: *A nagyszombati*, 179.

⁵² Tanulmányait a nagyszombati gimnáziumban végezte, nevét 1627-ben a *parvista* tanulócsoporthoz tartozó diákjai között olvashatjuk (*Casparus Hölgi Posoniensis Vngarus Nobilis*). FK Esztergom, MAT.

⁵³ Frederik Federmayer: Hölgyi Gáspár kamarai tanácsos családja és a Bedy család. In: *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Szerk. Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2016. (Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, Feldolgozások 25) 196–199.; Fallenbüchl: *Állami*, 139.

⁵⁴ 1640-ben tanult a nagyszombati egyetemen, előtte pedig ugyanott, a gimnáziumban, ahol 1639-ben a *rhetorica* osztályt végezte (*Joannes Maitheny Liber Baro Vngarus de Kesselökö Catholicus*). FK Esztergom, MAT.

⁵⁵ Fallenbüchl: *Állami*, 186.; Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai 3. Hatóság- és hivataltörténet 1) 111., 519.

⁵⁶ Lásd például Tatjana Pavlovna Guszarova: *A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. Levéltári Közlemények* 76 (2005) 2. sz. 93–148.

rólag katolikus főnemesek töltötték be. A korszak jelentős nádorai, mint például Esterházy Miklós vagy Pálffy Pál, részrehajlók voltak a jezsuitákkal és az iskoláikból kikerülő növendékekkel szemben. Ez a szimpátia megkönnyítette az egykori jezsuita növendékek érvényesülését a nádori kancelláriában.

Az ekkori alnádorok közül Ordódy István (1647–1648) és Szenthe Bálint (1681–1699) – akire még visszatérünk – bizonyíthatóan Nagyszombatban tanultak.⁵⁷ Az országbíró helyettesei közül beketfalvi Mórocz István kétségkívül a fővárosban lakott és végezte hivatali teendőit, tisztségét pedig 1656 és 1686 között viselte.⁵⁸ Fiatalkorában ő is a nagyszombati jezsuitáknál végezte a tanulmányait (1625–1626, 1629–1630).⁵⁹ Az itteni egyetemen tanult hallgatók közül, akik később országbírói ítélmesterként dolgoztak, vásárhelyi Nagy Gergelyt kell megemlíteni. Tudjuk róla, hogy tanulmányait követően gróf Esterházy László soproni főispán udvarában tevékenykedett (*servitor et aulae familiaris*),⁶⁰ fiatal ura pedig szintén megfordult az egyetemen.⁶¹ Vásárhelyi Nagy Gergely 1646-ban Pálffy Pál szolgálatába lépett, aki titkárának, majd ítélmesterének választotta, miután megszerezte az országbírói tisztséget. Sőt, vásárhelyi Nagy Pálffy nádori kinevezése után is a titkára maradt.⁶²

Az ítélmesterek és titkárok funkciója olyan karriert is lehetővé tett, amely nem az országos tisztségviselők irodájához kapcsolódott. Megemlíthetjük például galgóci Gány Pétert, aki 1637–1639 között tanult a nagyszombati egyetemen.⁶³ Ezt követően gróf Csáky László országbíró mellett kapott titkári állást (1652), majd az említett mágnáson keresztül – aki jelentős katonai tisztségeket is betöltött és komáromi főispán is volt – ismerte meg a katonai környezetet. Végül Gány Tatán (1662) és Léván (1664–1669) jutott hadbírói (*judex bellicus*) tisztséghez.⁶⁴

Az országos tisztségviselők kancelláriájából rendkívül jelentős karrier-előrelépést és bárói rang megszerzését sikerült elérnie a nagyszombati jezsuiták oktatásában részesült Tenturich Istvánnak (†1693/1694) és Szenthe Bálintnak (†1699). Tenturich ráadásul nemesi ranggal nem rendelkező családból származott, a nagyszombati egyetemen folytatott

⁵⁷ A nagyszombati gimnázium anyakönyve szerint 1616-ban volt az iskola tanulója (*Stephanus Ordodi Nobilis Trencziniensis annorum 13*); FK Esztergom, MAT.

⁵⁸ Frederik Federmayer: Wolfgang Mórocz z Bekeťfalvy (1575–1648). Spoločenský vzostup kariérneho úradníka v ranonovovekom Uhorsku. *Theatrum historiae* 9 (2011) 215–219.; Fallenbüchl: Állami, 204.

⁵⁹ A nagyszombati gimnázium *grammatista* évfolyamára 1625-ben iratkozott be (*Stephanus Morocz Bekeťfalvensis Ungarus Nobilis*). FK Esztergom, MAT.

⁶⁰ APE, EKHL, prot. 16., pag. 281.

⁶¹ Vásárhelyi a nagyszombati egyetemen 1636–1637-ben, Esterházy László pedig 1645-ben tanult. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 5., 10., 12., 48.

⁶² APE, EKHL, Capsa 18, fasc. 6; SNA, ÚA Pálffy, A–VII., Lad. 10, fasc. 2, Lad. 11, fasc. 3; SNA, HMBK, prot. 39., pag. 239., prot. 40., pag. 235., 277.

⁶³ Előtte, 1635-ben a nagyszombati gimnázium *poetica* évfolyamának a tanulója volt (*Petrus Gani Vngarus Ciuis Galgociensis Catholicus*); FK Esztergom, MAT; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 13., 14., 18.

⁶⁴ SNA, HMBK, Capsa 23, fasc. 7; SNA, Hodnoverné miesto Konventu benediktínov v Hronskom Beňadiku [Garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi levéltára (= HMKHB)], prot. Q., pag. 38., 127., 150., prot. R., pag. 346.

tanulmányait követően I. Lipóttól nyert nemességet 1659-ben.⁶⁵ Később Wesselényi Ferenc nádor kancelláriájának titkáráként (kimutathatóan 1662–1667 között) tevékenykedett, majd annak halála után Nádasdy Ferenc országbíró ítélőmestere lett. Patrónusának kivégzése után azonban Tenturich pályafutása nem szakadt meg, sőt: Bécsbe ment, ahol a királyi kancellária különböző posztjain dolgozott. Kancelláriai tanácsosként nyújtott szolgálatai fejében elnyerte a királyi tanácsosi tisztséget és a bárói rangot (1693). Élete azonban nem csupán Béccsel fonódott össze, hanem a magyar fővárossal is, ahol háztulajdonnal rendelkezett. Végül 1694-ben Pozsonyban, a Szent Márton-plébániatemplomban temették el.⁶⁶ Tenturich István személyében talán az első olyan magyar hivatalnokot tisztelhetjük, aki közrendű származása ellenére egészen az arisztokráciáig jutott. Társadalmi sikerének alapja a jezsuita oktatásban keresendő.

Hasonlóan sikeres pályát futott be Szenthe Bálint, Nyitra nemesített városbírójának a fia is. Szenthe pályafutása szintén a nagyszombati jezsuitáknál kezdődött,⁶⁷ tanulmányait követően különböző jegyzői posztokon dolgozott, mígnem az említett Nádasdy Ferenc kancelláriájának titkára (1660–1670) lett. Az ő karrierjét sem törte derékba pártfogójának halála. Később szakismeretei miatt hívta magához Szelepcsényi György helytartó, majd Esterházy Pál nádor is. Mindketten helyettesüknek nevezték ki, más szóval helytartó-helyettesi (1672–1681) és alnádori (1681–1699) tisztségekkel bízták meg.⁶⁸ Szenthet 1688-ban – minden bizonnyal a nádor közbenjárásának köszönhetően – I. Lipót bárói rangra emelte.⁶⁹

Érvényesülés a fővárosi királyi bíróságok ügyvitelében

A legfőbb királyi bíróságok gyakori ülései a fővárosban természetesen megkövetelték a megfelelő szervezést és adminisztrációt. A királyi és nádori emberek (*homo regius* és *palatinalis*) segítséget nyújtottak a tanúk kihallgatásánál, ellenőrizték a bíróság és gyakran a király, a helytartó vagy a nádor döntéseinek a végrehajtását is. A fővárosban a 17. század során e tisztségekre tanult és köztisztviselőként álló személyek szolgálatait vették igénybe. Itt is sok, a jezsuitáknál tanult – és gyakran fiatal korú – személlyel találkozunk. Például Szentbenedeky Márk (†1669), egyike a nagyszombati gimnáziumot elsőként elvégzőknek,

⁶⁵ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 56., 60., 65.; Bognár-Kiss-Varga: *A nagyszombati*, 134.; Ovidius Faust: *Archív mesta Bratislavy I. Súpis erbových listín zemianskych*. Bratislava, [1939]. 23.

⁶⁶ 1664-ben Tenturich István feleségül vette Lausser Gáspár (†1664) pozsonyi postamesternek, a jelentős pozsonyi család utolsó tagjának az özvegyét. A családi kapcsolatról részletesen: Federmayer: *Lausser*, 115–119.

⁶⁷ A nagyszombati jezsuita gimnáziumban kisebb megszakításokkal 1643–1649 között tanult, 1643-ban a *parvita* osztályban találjuk (*Valentinus Sente Vngarus Nobilis*), 1649-ben pedig a rétorok között (*Valentin Sente Ungarus Nitriensis*). FK Esztergom, MAT.

⁶⁸ Sikertől azonosítani azt a pozsonyi házat, amelyben Szenthe Bálint 1672–1699 között a fővárosi hivatali teendőit végezte. Federmayer: *Arkierový dom*, 65–68. Pályafutásával kapcsolatban lásd Toma Katalin: *Egy császári látogatás utóélete*. *Fons* 9 (2002) 345.

⁶⁹ Nyulászi-Straub Éva: *Öt évszázad címerei. Wappen aus fünf Jahrhunderten*. Szekszárd, 1999. 458.

szintén így kezdte pályáját.⁷⁰ Szentbenedeky egy évvel később a Magyar Kamara gyakor-noka lett, ahol sikeres hivatali pályafutását elindíthatta.⁷¹ A nagyszombati egyetemen végzetek és később Pozsonyban királyi emberként működők közül megemlíthjük még (az utóbbi tisztséget 1643-ban és 1661-ben kimutathatóan viselő) Ferenczffy Pált, a Magyar Kamarában sok évet eltöltött titkárnak, Ferenczffy Bálintnak (†1641)⁷² az öccsét is. A pozsonyi nádori emberek közül csak azokat soroljuk fel, akikkel tanulmányunk más részeiben részletesebben foglalkozunk: Hanula Jánost (1648), Spáczay Ferencet (1659), Krsko Andrást (1664) és Pakay Benedeket (1659).⁷³

A királyi bíróságok adminisztrációját főleg a kúriai és királyi ítéltábla jegyzői (*notarius de curia regia, tabulae regiae judicariae notarius*) intézték, akik a személynök és az egyes királyi ítélmesterek felügyelete alatt dolgoztak. A 17. század közepén nagyon sok jezsuita oktatásban részesültet találunk köztük. Ismét csak azokat említhjük, akiknek a pályafutását dolgozatunkban ismertettük: Méhes Györgyöt (1632), Szenthe Bálintot (1655) vagy Tenturich Istvánt (1657).⁷⁴ Szinte mindegyikük számára a kúriai jegyzői poszt csak a pályafutásuk kezdetét jelentette. Később sokan elhagyták Pozsonyt, mert a fővároson kívül sikerült fontos pozíció birtokába jutniuk. Csupán néhány példát emlíünk. A nagyszombati egyetem első hallgatói közé tartozott kopcsáni Hajóssy Menyhért, Nyitra megyei nemes.⁷⁵ Hajóssy tanulmányai befejezése után érkezett a fővárosba, ahol kúriai jegyzőként alkalmazták (1640–1642). Nem itt maradt sokáig, visszatért szülőfalujába, Kopcsánba. Ott egy ideig a Czobor család szolgálatában állt, végül Nyitra megye szolgabírója (1667) lett.⁷⁶ Az említett megyéből származott a nagyszombati egyetemen végzett, nyitrai születésű Hancsók János is.⁷⁷ Az egyetemi tanulmányait követően rövid ideig szintén kúriai jegyzőként dolgozott Pozsonyban, de jelentősebb karriert csak hazatérése után futott be: a nyitrai káptalan, valamint Nyitra és Esztergom megye jegyzője lett. Hancsók a nyitrai püspök alkalmazásában is állt, aki a nyitrai vár birtokainak intézésével bízta meg őt (1672). Pályafutása végén részt

⁷⁰ A nagyszombati gimnáziumban 1616–1617 között tanult. FK Esztergom, MAT.

⁷¹ Szentbenedeky később a Magyar Kamara tanácsosa és főszámvevője lett. Erzsébet nevű lányát a fent említett Szenthe Bálint vette feleségül, akivel 1688-ban bárói rangemelésben részesült. Federmayer: Arkie-rovó dom, 62–64.

⁷² A Ferenczffy családról lásd Frederik Federmayer: Laurentius Ferenczffy, der Sekretär der Ungarischen Hofkanzlei und seine Familie. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*. Hrsg. Anna Fundárková – István Fazekas. Wien, 2013. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 8) 125–146.; Holl Béla: *Ferenczffy Lőrinc, egy magyar könyvkiadó a XVII. században*. Bp., 1980.

⁷³ SNA, HMBK, Capsa 26, fasc. 6; Federmayer: *Uplatnenie*, 176., 198., 218.

⁷⁴ SNA, HMBK, Capsa 23, fasc. 16; APE, EKHL, capsa 6, fasc. 3.

⁷⁵ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 7. Az anyakönyvbe 1636-ban mint *Melchior Haioszy Hungarus Nobilis* lett bejegyezve.

⁷⁶ APE, Esztergomi káptalan levéltára, Lad. 96, fasc. 9; SNA, HMBK, prot. 36, pag. 11; SNA, Hodnoverné miesto Konventu premonštrátov konventu v Lelesi [Leleszi konvent hiteleshelyi levéltára (= Leles)], prot. 90, pag. 147.

⁷⁷ 1649-ban a nagyszombati gimnázium *retorica* osztályában tanult (*Joannes Hancsók Ungarus Nitriensis*) és 1650-ben a tanulmányait az ottani egyetemen folytatta. FK Esztergom, MAT; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 66.

vett Bars megye követeként az 1682. évi fontos soproni országgyűlésen.⁷⁸ 1662-ben az akkor 25 éves Maholányi János a királyi ítélőtábla jegyzőjeként kezdett dolgozni, Nagy-Leszenyey Ferenc nádori ítélőmesterhez beosztva.⁷⁹ Amint azt fentebb vázoltuk, később sikeres pályát tudhatott maga mögött, amit végül Bécsben fejezett be.

Érvényesülés a pozsonyi káptalanban

A királyi bíróságokon a magán- és birtokjogi perek lebonyolítása és a királyi hivatalok adminisztrációjának vezetése is igényelte a pozsonyi káptalan mellett működő hiteleshely segítségét.⁸⁰ Ezt a testületet természetesen a fővárosban és a környékbeli megyékben (Pozsony, Moson, Nyitra és Trencsén), sőt, néha a királyság távolabbi részeiben lakók is gyakran felkeresték. A hiteleshely kancelláriája a kora újkorban már sokrétű tevékenységet fejtett ki: a hagyományos privilégiumok átírása mellett bevallások, adásvételi szerződések, birtokba iktatások, kivizsgálások, tiltakozások, végrendeletek, tanúkihallgatások és más jogi aktusok írásba foglalását is végezte.

A 17. században a hiteleshelyi kancellária élén a káptalani jegyző állt, akinek a munkáját több segédírnok segítette. A káptalan a jegyzői posztra gondosan választotta ki a tanult katolikus nemesek köréből származó személyeket. Értelemszerűen a jelentkezők között akadtak jezsuita iskolákban végzett diákok is. Elsőként a már említett nyéki Méhes György kúriai jegyző és később a Magyar Kamara jegyzője jutott ehhez a funkcióhoz, amelyet 1640–1644 között töltött be.⁸¹ A hivatalban őt 1644–1651 között a szintén jezsuita diák Branik György (†1656) követte. A Vágújhelyről származó ifjú 1635-ben nyert nemesítést, ami lehetővé tette számára a hasonló tisztségekre való jelentkezést. Fővárosi pályafutását végül a Magyar Kamaránál fejezte be kamarai lajstromozóként és levéltárnokként.⁸² Tehát világos számunkra, hogy a káptalani jegyző tisztsége a királyi hivatalokban folytatott karrier ugródeszkája lehetett. A későbbiekben szintén a jezsuiták diákjai töltötték be a pozsonyi káptalani jegyző funkcióját, például Vásárhely Mihály (†1666) 1652 és 1666, illetve Maurovics András (†1684) 1680 és 1684 között. Maurovics és Vásárhely az egyetemi tanulmányait egyaránt a nagyszombati egyetemen végezte.⁸³

⁷⁸ Szluha Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*. I–II. Bp., 2003. I. 468–470.; APE, EKHL, prot. 36, pag. 423.; SNA, Filmotéka II. B. – 330, Archív hodnoverného miesta Nitrianskej kapituly [Nyitra káptalan hiteleshelyi levéltára], prot. 69., pag. 72., prot. 78., pag. 576., prot. 83., pag. 91., 130., prot. 84., pag. 47.

⁷⁹ SNA, HMBK, Capsa 24, fasc. 5.

⁸⁰ A pozsonyi társaskáptalanról bővebben lásd Fazekas István tanulmányát e folyóirat számában!

⁸¹ 1630-ban a nagyszombati jezsuita gimnázium *syntaxista* osztályában találjuk (*Georgius Mehes Ungarus de Eadem Nobilis*). FK Esztergom, MAT; SNA, HMBK, prot. 35–37. Fallenbüchl: *Állami*, 195.

⁸² 1628-ban a nagyszombati jezsuita gimnázium *poetica* évfolyamán tanult (*Georgius Branyk Uyhelensis ciuus Slavus*). FK Esztergom, MAT; Nyulászki-Straub: *Öt évszázad*, 421.; Fallenbüchl: *Állami*, 59.; Federmayer: *Rody*, 66., 69.; SNA, HMBK, prot. 38–40.

⁸³ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 6., 11., 25., 128–135.; Bognár-Kiss-Varga: *A nagyszombati*, 126., 155.; SNA, HMBK, prot. 42–45, 48–49.

Érvényesülés a katolikus egyház szolgálatában

A 17. század közepén a pozsonyi lakosság többsége evangélikus vallású volt. Mellettük a katolikusok erős közössége a városban székelő főpapok, az esztergomi érsek, a pozsonyi prépost és a kanonokok környezetében kezdett kialakulni. Főleg az érsek udvara – amelynek familiárisai és szolgálói Nagyszombatban és Pozsonyban tevékenykedtek – állt nyitva a fiatal, jezsuitáknál végzett diákok előtt. Két kevésbé ismert személyt említünk. Lóssy Imre érsek udvarában jelentős pozícióval rendelkezett a nagyszombati gimnáziumban végzett, fiatal horvát származású Milojkovics Miklós (†1660 körül),⁸⁴ aki érseki kamarásként és az egyházi nemesek nádoraként tevékenykedett. Az érseknek nyújtott szolgálatai jelentős társadalmi előrelépést hoztak számára, ami abban is megnyilvánult, hogy rokoni kapcsolatba került a báró Dóczy családdal.⁸⁵

A másik jezsuita diák, Zsámbokréty Mihály (†1707) Trencsén megyei nemes Szelepcsényi György udvarában kapott állást.⁸⁶ Az érsek e familiárisát politikai és rekatolizációs törekvéseinek segítése céljából fogadta fel Pozsonyban. Zsámbokrétyt a Gubernium kormányzása során Szelepcsényi helytartó saját jelöltjeként a város szenátusába ültette, és később a katolikusok képviselőjeként hosszú ideig a város bírójaként tevékenykedett (1680–1683, 1687–1688, 1694–1695, 1702–1707).⁸⁷ A fővárosi érseki kúria, amely az úgynevezett Gabonatéren (*Traidmarkt*) állt, Pázmány, Lippay és főleg Szelepcsényi érsekek hivatali ideje alatt a magyar politika fontos központjává vált. A rezidenciát és a hozzá tartozó birtokokat az érseki udvarbíró (*provisor curiae archiepiscopalis Posoniensis*) igazgatta. A tisztséget 1668–1672 között Somody György, majd utána Szombathely szülöttje, Csátáry Pál (1676–1680) töltötte be, akik korábban egyaránt a jezsuitáknál folytatták tanulmányaikat.⁸⁸

A tapasztalt királyi hivatalnokok és tanult katolikusok szolgálatait a városban a helyi szerzetesrendek is igénybe vették, különösen a vidéki birtokaik igazgatására, különböző jogi szolgálatokra és a királyi hivatalokkal és bíróságokkal való kapcsolattartásra. Példaként említhetjük a fent ismertetett Horváth-Kissevich Györgyöt, a Magyar Kamara jelentős hivatalnokát (†1693), aki 1674–1689 közötti években szindikusként a ferences kolostor birtokait igazgatta a fővárosban. Amikor Horváth-Kissevich pályafutása végén báró és kamaraigazgató lett, a pozsonyi ferences rendház szolgálatából is feljebb lépett, és 1689-ben a magyarországi ferences rend apostoli jogi tanácsadó és gazdasági intézője (*syndicus*

⁸⁴ Nagyszombatban 1630–1633 között tanult, 1630-ban a *syntaxista* osztályába volt beiratkozva (*Nicolaus Milaykovicz Croata Mönerokerekiensis Nobilis*). FK Esztergom, MAT.

⁸⁵ APE, EKHL, Capsa 68, fasc. 8; SNA, HMBHB prot. M, pag. 154., prot. N, pag. 1., 152., 155., 212., 217., 287.

⁸⁶ Zsámbokréty 1665-ben a nagyszombati egyetemen tanult, előtte a pozsonyi gimnáziumban, ahol 1658-ban a *grammatista* osztályba volt beiratkozva (*Michael Sambokreti Slauus Zambokretiensis catholicus annorum 18*). FK Esztergom, MGP; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 136.

⁸⁷ Frederik Federmayer: Pôvod, etnická a náboženská štruktúra prešporského patriciátu v 17. storočí. *Historické štúdie* 40 (1999) 177–185.; Uő: Rody, 47.; APE, EKHL, prot. 21, pag. 6.

⁸⁸ Csátáryt 1651-ben a pozsonyi gimnázium *principistái* között találjuk (*Paulus Csátary Ungarus Sabariensis Catholicus annorum 13*). FK Esztergom, MGP; SNA, HMBK, prot. 47., pag. 210., prot. 48., pag. 180.

apostolicus) tisztséget kapta meg.⁸⁹ A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a pozsonyi kolostorban állt a Horváth-Kissevich család kriptája is.⁹⁰

Érvényesülés a Pálffy ispánok és a megyei közigazgatás szolgálatában

A főváros területén volt található a királyi vár, amely a katonai karrier mellett a világi tisztségekben való érvényesülésre is lehetőséget kínált, elsősorban a vár és a hozzá tartozó uradalom igazgatásában biztosított különféle pozíciókat. 1608 után a vártoronyban helyezték el őrzésre a koronázási jelvényeket, amelyeket különleges katonai őrség védett. Ezek őrzésében a pozsonyi vár két várnagya játszott fontos szerepet, akik esküt tettek a két választott koronaőrnek. A várnagyok között szintén találunk jezsuita oktatásban részesülteket, például Vlassich Jánost, aki 1686-tól 1707-ig a pozsonyi gimnáziumban tanult.⁹¹ Vlassich Dévényújfaluról származott, amely a Pálffyak birtokaként a dévényi váruradalomhoz tartozott.

Mivel 1651-től a pozsonyi váruradalmat örökjogon a Pálffyak birtokolták, a vár igazgatását irányító tisztségekre elsősorban a saját udvarukból, illetve hivatalaikból neveztek ki személyeket. Ezt Ramocsaházy János és István esetével illusztrálnánk. A spácai Ramocsaházy (előfordult *Ramocsay de Spácz*a alakban is) nemes család a 17. században a pozsonyi ispánok famíliájához tartozott. Az említett fivérek a nagyszombati gimnáziumban tanultak, innen vezetett útjuk a Pálffyakhoz.⁹² Az idősebb testvér, Ramocsaházy János a pozsonyi vár őrségének parancsnoka (1679), majd első várnagya (kimutathatóan 1680–1690 között) lett. Öccse, István (†1686 előtt) a Pálffyak családi várának, Vöröskőnek a kapitánya volt.⁹³ Mindketten inkább katonai közegekben mozogtak, de úgy tűnik, hogy tartották a kapcsolatot a művelt katolikus körökkel is. Erre utal, hogy Ramocsaházy István özvegye, Mühlhauseni Éva később a nagyszombati egyetemen végzett, Czaibolth Márk fiához, Imréhez, a nagyszombati klarisszák udvarbírájához ment feleségül.⁹⁴

⁸⁹ Rakovszky István: Pozsony egyházai I. A szentferencziek temploma. *Magyar Sion* 3 (1865) 212.; Maszáryk Viktor: A szűz Mariáról nevezett sz. Ferenczrendű tartomány pozsonyi zárdájának története. Pozsony, 1897. 19.; Rudolf Hudec: *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238–1950*. Bratislava, 2009. 34.

⁹⁰ Mikó-Pálffy: A pozsonyi ferences templom, 337–338.

⁹¹ A pozsonyi jezsuita gimnáziumban 1656–1661 között tanult, 1656-ban a *parvista* tanulócsoport diákja volt (*Joannes Wlasicz Croata Nobilis ex Nova Villa Catholicus annorum 13*). FK Esztergom, MGP; SNA, HMBK, Capsa 26, fasc. 8.; Fallenbüchl: *Állami*, 361.

⁹² Ramocsaházy a nagyszombati gimnáziumban 1635–1639 között tanult, 1638-ban a *principista* osztályba volt beiratkozva (*Joannes Ramocsay Hungarus Spaczaiensis Nobilis Catholicus*). Testvére, István 1650 és 1652 között volt az iskola diákja. FK Esztergom, MAT. Szluha (2003): *Nyitra vármegye*, I. 344–346. [Az itt közölt leszármazásrend nem pontos.]

⁹³ Federmayer: *Lausser*, 126.; APE, EKHL, prot. 21, pag. 185. SNA, HMBK, Capsa 25, fasc. 2; SNA, Sükromny archív Bratislavskej kapituly [Pozsonyi káptalan magánlevéltára], Korešpondencia [Levelezések], fasc. 41, inv. č. 12; AMB, MB, Spisy [Íratok], doboz 22, Lad. 17/1.

⁹⁴ Imre apja, Czaibolt Márk 1645-ben és 1646-ban tanult a nagyszombati egyetemen. Később a Pálffyak szolgálatába lépett, és Szárazpatakon [Suchá nad Parnou] telepedett le, ahol a grófi család kastélya állt. 1675 előtt szerzett magyar nemességet. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 49.; Federmayer: *Uplatnenie*, 129.

A Pálffyak mint örökös főispánok természetesen képesek voltak befolyásolni a megye tisztikarának az összetételét is. Az alispánokat és a szolgabírákat ugyan a megye nemessége választotta, de a 17. századi megyei önkormányzatokat vizsgáló legújabb kutatások kimutatták a főispánok befolyását az alispánok kiválasztásánál. E hivatalt általában a főispánok családjából vagy hivatalaiból származó személyek töltötték be.⁹⁵ Így volt ez Pozsony megyében is, ahol a 17. század során az alispáni tisztséget hosszú ideig a beketfa[lv]i Mórocz család töltötte be, amelynek tagjai társadalmilag és birtokaik szerint is kötődtek a Pálffyakhoz. 1646 és 1676 között Mórocz Farkas kamarai tanácsos (†1648) fia, István volt az alispán, akinek a nagyszombati gimnáziumban folytatott tanulmányaira már fentebb utaltunk.⁹⁶

A megyei jegyző posztja szintén magasabb szakmai képzettséget követelt meg.⁹⁷ Mivel az egyetem és a nagyszombati jezsuita gimnázium is Pozsony megyében volt található, a megyei jegyző tisztsége, logikusan, kínálta magát az itteni hallgatók számára. Tudjuk, hogy Kerekes János (†1621) kamarai tanácsos fiai, András és Menyhért a nagyszombati jezsuitáknál tanultak.⁹⁸ Később mindketten alispánok lettek: Menyhért (†1680) 1647–1680 között Moson, András (†1668) pedig 1647-től 1651-ig Pozsony megyéé. Az utóbbi királyi ítélőmesterként is tevékenykedett.⁹⁹ Pozsony megye más jegyzői is, például Spáczay Ferenc (1657–1665), Vály János (1665–1671) vagy Sigray Mátyás (1681–1682) szintén a nagyszombati egyetemen szereztek maguknak képzettséget.¹⁰⁰ Vály János, először a szentszéki bíróság ügyésze és az esztergomi káptalan jegyzője (*fiscalis sacra sedis ecclesiae Strigoniensis et notarius capituli Strigoniensis*), bizonyosan Lippay György érsek jelöltje volt,¹⁰¹ Spáczay és Sigray pedig a Pálffyaké. Az előbbi Pálffy Miklós pozsonyi főispán titkáráként (1668) dolgozott,¹⁰² míg az utóbbi hosszú éveken át a Pálffyak uradalmi tisztviselője volt: előbb számvevő és detrekői, stomfai és marcheggi udvarbíró (1666–1677), majd Pálffy János birtokainak prefektusa, 1679-től pedig Pozsony megye alispánja.¹⁰³

⁹⁵ Példákat a Dunántúlról lásd Péter Dominkovits: Die leitenden Beamten des Komitats Ödenburg im letzten drittel des 17. und ersten drittel des 18. Jahrhunderts. In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Hrsg. Wolfgang Gürtler – Peter Krajcsich. Eisenstadt, 2001. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 105) 67–76.; Dominkovits Péter – Pálffy Géza: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (2. rész). *Századok* 144 (2010) 1101–1119.

⁹⁶ Federmayer: Wolfgang Móróczi, 219.

⁹⁷ Zuzana Nemcová: Život a správa Bratislavskej stolice v 16.-18. storočí na základe obsahovej analýzy jej písomných prameňov. *Slovenská archivistika* 39 (2004) 2. sz. 11–27.

⁹⁸ Például Menyhért 1625-ben a nagyszombati gimnázium *syntaxis*ta osztályába volt bejegyezve (*Melchior Keker Posoniensis Ungarus Nobilis*). FK Esztergom, MAT.

⁹⁹ Fallenbüchl: *Állami*, 152.; Federmayer: Rody, 59–60.; Szluha (2003): *Nyitra vármegye*, I. 595.

¹⁰⁰ Spáczay a nagyszombati egyetemen 1649-ben, Sigray 1651-ben, Vály pedig 1644–1648 között tanult. Sigray a pozsonyi gimnáziumból érkezett ide, ahol 1651-ben mint *Matthias Zigray Scepusiensis Catholicus Annorum* 19 tüntették fel. FK Esztergom, MGP; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 46., 56., 62., 73.

¹⁰¹ Vály karrierjét altárnokmesterként fejezte be (kinevezve 1677-ben) AMB, MB, Spisy, doboz. 60, Lad. 35/X., num. 203.; APE, EKHL, prot. 19., pag. 0., prot. 20., pag. 60., prot. 21., pag. 73., 449., prot. 23., pag. 0.

¹⁰² SNA, HMBK, Capsa 2, fasc. 7.

¹⁰³ SNA, HMBK, prot. 47., pag. 656., prot. 50., pag. 501.; Štátny archív v Bratislave, Župa Bratislavská I., [Pozsonyi Állami Levéltár, Pozsony vármegye I.], Kongregačné spisy [Közügyűlési jegyzőkönyvek], doboz. 1, fasc. 1 (1675), fasc. 1 (1677).

Érvényesülés Pozsony város és önkormányzatának szolgálatában

Az egész 16. században, valamint a 17. század első harmadában Pozsony irányítása hozzávetőlegesen 20–30 (többségében német származású) helyi elitcsalád kezében összpontosult.¹⁰⁴ Ezen familiák tagjai eleinte csak rokonszenveztek a reformációval, később viszont nyíltan mellette foglaltak állást. A bíró, a polgármester, a szenátorok, de a városi jegyző fontos tisztségét is e közösség tagjai töltötték be, illetve a jegyzők a városi elit alkalmazásában álló, tanult hivatalnokok voltak. A városi jegyzők és aljegyzők egészen 1672-ig az evangélikus felekezet tagjai közül kerültek ki.¹⁰⁵

Ebbe a zárt körbe a jezsuita diákok nem tudtak behatolni. Mivel a helyi katolikus polgárság nem volt nagyszámú, nem sikerült a jelöltjeit a jelentősebb városi tisztségekbe bejuttatnia. A császári udvar rendeletek útján (1618, 1622, 1626, 1659) kötelezte a pozsonyi evangélikusokat, hogy a magisztrátusban engedjenek át pozíciókat a katolikusok számára. 1627 után már a katolikusoknak sikerült a szenátori, a polgármesteri és a bírói pozíciót is elérniük,¹⁰⁶ azonban az evangélikusok még így is megőrizték többségüket, ezért ezek az esetek ritkának mondhatók, és sokszor csak jelentéktlenebb funkciókról volt szó.¹⁰⁷

A helyzet 1672-ben, Szelepcsényi György helytartó evangélikusellenes beavatkozása után változott meg radikálisan. Miután a hadsereg elfoglalta a várost, elvették templomait és iskoláikat, valamint az összes evangélikusnak el kellett hagynia a városi szenátust, és a jelentősebb városi tisztségekből távozni kényszerültek. Ekkor érkezett el az idő a jezsuita oktatásban részesült pozsonyiak számára, hogy a megüresedett tisztségeket betöltsék. A városi bírók a következő években Pakay Benedek (1673–1674), Vattay István (1675–1676), Hilscher Kristóf György (1677), Somody György (1678–1679) és Zsámbokrétó Mihály (1680) lettek, akik egykor mind jezsuita diákok voltak. (Néhányukkal a dolgozat más részeiben már foglalkoztunk.) A fontos városi jegyzői tisztséget is a katolikusok kaparintották meg. 1672-ben Földváry András (†1681) káptalani jegyző töltötte be ezt a tiszteket,¹⁰⁸ majd miután a Johann Caspar von Ampringen vezette magyarországi Gubernium titkára lett, a nagyszombati egyetemen végzett Hilscher ügyvéd vette át a helyét. Az ő polgármesterré választása után szintén az említett egyetem hallgatója, Thamásfalvy István, a Magyar Kamara hivatal-

¹⁰⁴ A témával kapcsolatban lásd Stephan Rakovszky: *Das Ratthaus und der Stadtrath, dessen Geschichte, Entwicklung und Verhältnisse im Mittelalter*. Pressburg, 1872.; Tózsza-Rigó Attila: A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában. *Fons* 14 (2007) 187–277.; Frederik Federmayer: Marek Walticher (1603–1655) a jeho rodina. Kariéra prešporského mešťana v kráľovských a palatínských službách. *Mesto a dejiny* 2 (2013) 2. sz. 38–62.; Federmayer: *Lausser*, 35–36., 39–41., 103–110.

¹⁰⁵ Az utolsó evangélikus jegyző életrajzát lásd Frederik Federmayer: Prešporský mestský notár Samuel Káčeri. *Historica* 47 (2008) 27–44.

¹⁰⁶ Csiba–Federmayer–Nagy: Komorský radca, 37–40.; Anton Vantuch: Pazmáňov pokus o obnovenie Academie Istropolitany v Bratislave v rokoch 1626 – 1627. *Historické štúdie* 25 (1981) 101–113.

¹⁰⁷ Például 1660-ban a katolikus Longo János szabó és nemesített polgár (1655) városi vámszedő lett a dunai révén. AMB, MB, Komorská kniha K 246 (1660). Fiait, Jánost, Istvánt és Antalt már jezsuita iskolákba íratta be, akik 1664–1676 között tanultak a pozsonyi gimnáziumban. FK Esztergom, MGP.

¹⁰⁸ Földváryval kapcsolatban lásd Fallenbüchl: *Állami*, 100.; Dümmerth Dezső: A magyar köznemesi társadalom élettörténetéből: a Tetétleni-Földváry familia sorsa és birtoklása az Árpád-kortól a XIX. század küszöbéig. *Levéltári Közlemények* 53 (1982) 219–258.; Csiba–Federmayer–Nagy: Komorský radca, 40–41., 44.

nekának fia kapta az állást.¹⁰⁹ A fiatal Thamásfalvy a tanulmányai után apja példáját követve, előbb kamarai jegyzőként dolgozott, majd pedig pályafutása csúcsán Pozsony város jegyzője lett, amely tisztséget 1676 és 1683 között viselte.¹¹⁰

További, bár kevésbé jövedelmező karrierlehetőséget kínált Pozsonyban a Szent Márton-plébániához tartozó városi katolikus iskola tanítói pozíciója is. A nagyszombati egyetemet elsőként elvégző hallgatók közé tartozott az osztrák Ertl [Ertelius] Máté is, aki 1636 és 1637 között tanult ott.¹¹¹ Mivel a pozsonyi gyerekek többsége német ajkú volt, alkalmas jelöltnek bizonyult az említett pozícióra. Ertl az iskolában 1640-től 1644-ig dolgozott.¹¹² Rövidesen megjelent itt Hilscher Kristóf György is, aki 1648–1651 között működött tanítóként. Hilscher a későbbiekben ugyancsak a város szolgálatában maradt, és egy ideig városi ügyészként tevékenykedett. Mint ahogy azt fentebb vázoltuk, a jezsuitákkal és a legelőkelőbb katolikus tisztségviselőkkel ápolt kapcsolatainak köszönhetően a városi önkormányzat szerveiben is sokra vitte, ugyanis 1677-ben bírói kinevezést kapott.¹¹³

Érvényesülés jogászként és orvosként

A főváros mozgalmas politikai és társadalmi élete, a királyi hivatalok és bíróságok itteni működése, valamint a gazdag és állandóan egymással pereskedő nemes- és polgárcsaládok jelenléte olyan környezetet teremtett, amely karrierlehetőségeket kínált a jogban jártas emberek számára. Ők a városban mint szabad ügyvédek, jogi képviselők vagy ügyészek (*advocatus, plenipotentiarius, fiscalis, procurator*) tevékenykedtek, és a hivatalokon kívül felkínálták szolgálataikat magánszemélyek számára is a peres ügyeik intézésében. Annak ellenére, hogy a nagyszombati egyetem a hallgatói számára a magyar és a római jog területén teljes körű képzést csak a jogi kar megalapítása után (1667) tudott nyújtani, a pozsonyi ügyvédek nagy része már korábban is a jezsuita iskolákban tanult. Megemlíthetjük például Czitáry Mihályt (1638–1647 között ügyvéd a fővárosban), Hídvéghy Mihályt (1665–1669), Ciriacus Pált (1663–1670) és a fent említett Hilscher Kristóf Györgyöt (1652–1672).¹¹⁴ Valószínű, hogy ők a jogiártasság alapjait a nagyszombati tanulmányaik során szerezték meg. Tudvalévő, hogy a hazai jogtudományt ápoló, kiváló magyar jogászok a 17. század első felében elsősorban az esztergomi káptalannál tevékenykedtek, amely ebben az időben Nagyszombatban

¹⁰⁹ Thamásfalvy István apja a nagyszombati egyetemen 1640 és 1643 között, ő maga pedig 1666–1668 között tanult. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 30–31., 36., 141., 144., 148.; Bognár-Kiss-Varga: *A nagyszombati*, 160.

¹¹⁰ Fallenbüchl: *Állami*, 319–320.

¹¹¹ 1636-ban az anyakönyvbe mint *Matthias Ertelius Austriacus Veitracensis ciuis* lett bejegyezve. FK Esztergom, MAT; *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 6., 11.

¹¹² Jozef Sasinek: Slovenskí reprezentanti duchovného života Bratislavy v XVII. a XVIII. storočí. *Slovenská Bratislava* 1 (1948) 134.

¹¹³ Frederik Federmayer: Christoph Georg Hilscher (†1678). Kariéra Slezana v uhorskom hlavnom meste. In: *Šlechtic v Horném Slezsku/Szlachcic na Górnym Śląsku*. Ed. Jiří Brňovják – Waclaw Gojniczek – Aleš Zářický. Katowice–Ostrava, 2011. 357–372.

¹¹⁴ Czitáry a nagyszombati egyetemen 1638-ban, Hídvéghy 1642-ben, Ciriacus pedig 1648–1650 között tanult. Slovenskí reprezentanti duchovného života Bratislavy v XVII. a XVIII. storočí 15., 27., 56., 60., 65. AMB, MB, Magisztrátny protokol 2a. 11., pag. 89., 128., 157., 219., 350., 453., 497.

székelt. Rendes jogi képzésben ezek az ügyvédek minden bizonnyal külföldön részesültek, amint az kimutatható Hilscher esetében is, aki Nagyszombatból a bécsi és az olmtüzi egyetemre ment tanulni.¹¹⁵ A pozsonyi ügyvédek szolgálataira iránt nagy érdeklődés mutatkozott, ezért nem okozott nekik gondot jól fizető állást találni. Czitáry Mihály (†1647) például Esterházy Miklós nádornak dolgozott,¹¹⁶ Hídvéghy Mihályt pedig a királyi jogügyigazgató nevezte ki királyi prókátorrá (a tisztséget kimutathatóan 1667–1683 között viselte).¹¹⁷ Fügyelemreméltó pályát futott be a pozsonyi születésű Persich Péter. Ő bihácsi Persich Miklós horvát nemes fia volt, aki karrierjét a bécsi udvarban császári futárként (*Hofkurier*) és heroldként kezdte, majd később a magyar fővárosban tevékenykedett a harmincadhivatalban.¹¹⁸ Pétert egyházi pályára szánták, a gimnáziumot szülővárosában végezte.¹¹⁹ Persich belépett a jezsuiták közé. Ekkoriban, 1642-ben tanúskodott Kopcsányi Mihály prépost bizottsága előtt a „Klement Hans lelkének megjelenése” miatti ismert ügyben.¹²⁰ Egy évvel később, 17 évesen távozott a jezsuitáktól és szülővárosában világi karrierpályára lépett. Persich magánügyvédként (*causarum advocatus*), Pozsony jogi tanácsadójaként (*procurator, fiscalis civitatis Posoniensis*, 1663–1677) tevékenykedett, majd rövid ideig a Páffyoknak is dolgozott mint a stomfai uradalom udvarbírája.¹²¹

Más helyzetben voltak a fővárosi orvosok, akiknek a tevékenysége jól nyomon követhető a 17. századi forrásokban. Az orvosok főként a német, evangélikus városi elit köréből kerültek ki, és a birodalmi evangélikus egyetemeken vagy a bécsi univerzitáson szereztek szakképzettséget. Az orvosi hivatás a pozsonyi családokban öröklődő foglalkozásnak számított. Talán a helyi Rayger család a legismertebb, amelynek több tagja a Habsburg uralkodócsalád magánorvosaként tevékenykedett.¹²² Tudvalevő, hogy a 17. században a nagyszombati egyetemen még nem lehetett orvosi képesítést szerezni. Az orvosi hivatás megfelelő bölcsészeti ismereteket is megkövetelt, ezért nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a későbbi orvosok a nagyszombati jezsuitáknál tanultak. Például 1637 és 1639 között az itteni bölcsészkaron folytatta tanulmányait egy bizonyos sziléziai (*civis Silesius Wratislaviensis*) Gammaeus Márton Ágoston, aki később a bécsi egyetemen tanult tovább, ahol orvosi képesítést szerzett.¹²³ Találtunk egy olyan esetet is, amely a magyar fővárossal függ össze: 1649-ben Nagyszombatban tanult logikát egy Fridel [Fridely] nevű illető,¹²⁴ aki talán azonos az 1637-ben Pozsonyban született Fridely János-

¹¹⁵ Federmayer: Christoph Georg Hilscher, 359–360., 371.

¹¹⁶ Czitáry a nádornak köszönhetően szerzett címereslevelet, amelyet III. Ferdinand 1641. július 6-án adott ki Regensburgban. Szluha (2003): *Nyitra vármegye*, I. 447–448.

¹¹⁷ Federmayer: *Uplatnenie*, 154.

¹¹⁸ Federmayer: *Roďy*, 174.; Mikó–Pálffy: A pozsonyi ferences templom, 156.

¹¹⁹ 1643-ban a *rhetorica* osztályban tanult (*Petrus Persicz Ungarus Nobilis Annorum 17*). FK Esztergom, MGP.

¹²⁰ Jozef Hal'ko – Ľuboš Rojka: *Dejiny jezuitov v Bratislave do roku 1773*. Trnava, 2015. 70.

¹²¹ Federmayer: *Roďy*, 174.; MNL OL Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1664, num. 18; AMB, MB, Spisy, doboz. 60, Ladula 35/IX; APE, EKHL, prot. 17., pag. 112.

¹²² A Rayger család bécsi származású, a magyar fővárosba a 17. század első harmadában érkezett. Blažej Ripa: *K histórii medicíny na Slovensku*. Bratislava, 1956. 167–168.; Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák 3. *Turul* 74 (1988) 1–2. sz. 7–9.

¹²³ *Die Matrikel*, 175.

¹²⁴ *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 61.

sal, Fridely Zakariás pozsonyi gyógyszerész fiával. Fridely később Wittenbergben tanulta ki az orvosi szakmát, azonban Magyarországra való hazatérése után nem Pozsonyban, hanem Besztercebányán, majd Eperjesen tevékenykedett. Említésre méltó, hogy I. Lipót Fridelyt érdemeire való tekintettel aransarkantyús lovaggá (*eques auratus*) ültette, valamint 1680-ban privilégiummal erősítette meg nemességét és a *von Fridenau* nevet.¹²⁵

Összegzés

Tanulmányunk végén megállapíthatjuk, hogy a hazai jezsuita iskolák diákjaival kapcsolatos propozográfiái és archontológiai kutatások kimutatták, hogy a pályafutásuk szempontjából a 17. század közepétől – tehát a nagyszombati egyetem megalapítását követő évtizedekben – a magyar fővárosban való elhelyezkedés volt a diákok elsődleges célja. A fiatal, tanult katolikusok pártfogóik révén, akik a legfontosabb világi és egyházi tisztségeket viselték, gyorsan behatoltak a központi államapparátusba és a királyi bíróságokba. Amint láthattuk, a jezsuita diákok az olyan fővárosi hivatalokban, amelyek magasabb fokú iskolázottságot követeltek meg, fokozatosan minden lehetséges pozícióban álláshoz jutottak. Az egykori jezsuita növendékek jelenléte néhány hivatal személyi állományában, mint például a Magyar Kamarában figyelemre méltóan domináns volt. Némelyikük még az ország kormányzatának legfőbb funkcióit is betöltötte. Talán nem meglepő, hogy a kor legjelentősebb magyar mágnása, a nádori tisztséget hosszú ideig viselő Esterházy Pál herceg (†1713) ugyancsak a nagyszombati egyetemen végezte tanulmányait.¹²⁶ A jezsuiták oktatói tevékenységének hatása tehát nemcsak a Magyar Királyság műveltségi szintjének növekedésében mutatkozott meg, hanem a 17. század közepétől kezdve az ország politikájára és társadalmi fejlődésére is nagy hatást gyakorolt.

Fordította: Csiba Balázs

¹²⁵ Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*. I–IV. Bp., 1929–1940. III. 397.; A királyi könyvek 1527–1867. Szerk. Illéssy János – Pettkó Béla. Bp., 1895. 69.; AMB, MB, Magisztrátny protokoll 2a. 10., s. 41., 2a. 11., pag. 251., 2a. 14., pag. 414., 2a. 15., pag. 279.; SNA, Lelesz, prot. 103., pag. 85, 96.

¹²⁶ 1651–1652-ben tanult itt. *Matricula universitatis Tyrnaviensis*, 73., 78.; Pálffy Géza: Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche (29. September – 2. Oktober 2008)*. Hrsg. Wolfgang Gürtler – Rudolf Kropf. Redaktion: Martin Krenn. Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 128) 45–46.